

Γεωργίας Ξανθάκη-Καραμάνου, Παράλληλες εξελίξεις στη μετακλασική (Δ' αϊ. π.Χ.) τραγωδία και κωμωδία, Ἀθήνα 1988, σελ. 71. Εἰκ. 18.

Ἡ εξέλιξις τοῦ δράματος, ἐνὸς σπουδαίου στοιχείου τοῦ πολιτισμοῦ μας, ἀπὸ τῆς μορφῆς αὐτοῦ κατὰ τὸν Ε' αἰ. π.Χ. εἰς τὴν διάφορον μορφήν του κατὰ τὸ τέλος τοῦ Δ' δὲν ἔχει μελετηθῆ πλήρως. Εἰς τοὺς νεωτάτους χρόνους πολλοὶ λόγιοι, ὡς φαίνεται καὶ εἰς τὴν βιβλιογραφίαν τῆς παρούσης μελέτης, ἀσχολοῦνται μὲ τὸ θέμα τοῦτο, ἐν οἷς καὶ ὁ ἡμέτερος Γ. Σηφάκης. Ἡ Συγγραφεὺς τῆς ἐν κεφαλίδι μελέτης ἔχει ἤδη παρουσιάσει τὴν πρώτην συμβολὴν τῆς εἰς τὸ θέμα τοῦτο διὰ τοῦ ἔργου τῆς *Studies in Fourth-Century Tragedy*, Ἀθήναι 1980.

Εἰς τὴν νῦν προκειμένην μελέτην παρακολουθοῦνται καὶ ἐπισημαίνονται αἱ εξελίξεις τόσον εἰς τὴν τραγωδίαν ὅσον καὶ εἰς τὴν κωμωδίαν, αἱ ὁποῖαι ἀποδεικνύονται παράλληλοι καὶ ὀφείλονται εἰς τὴν μεταβολὴν τῶν ὄρων τοῦ πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ βίου λόγῳ τῆς παρακμῆς τοῦ Ἀθηναϊκοῦ κράτους καὶ τῆς ἀλλαγῆς τῶν συνθηκῶν τῆς ζωῆς καὶ τῶν περὶ αὐτῆς ἀντιλήψεων καὶ λόγῳ τῆς ἐπιδράσεως τῆς Ρητορικῆς καὶ τῆς Φιλοσοφίας εἰς τὴν πνευματικὴν ζωὴν τοῦ τόπου κατὰ τὸν Δ' αἰ.

Τὰ στοιχεῖα τὰ στηρίζοντα τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων ὑπενθυμίζεται ὅτι δὲν εἶναι πλήρη, ἔλλειπει διασωθέντων ὁλοκλήρων δραμάτων τῆς μέσης περιόδου, δηλ. ἀπὸ 404 π.Χ. μέχρι 330. Ὑπάρχουν μόνον πενιχρὰ ἀποσπάσματα, ὀλίγα παπυρικὰ ῥάκη, τεμάχια ἀγγειογραφῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων, μαρτυρία συγγραφέων τινῶν καὶ λεξικογράφων καὶ εἰδήσεις ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους, Ἀθηναίου καὶ Στοβαίου. Ἡ ἐκ τῶν στοιχείων τούτων προκύπτουσα εξέλιξις τοῦ δράματος ταξινομεῖται εἰς τρεῖς τομεῖς 1) τὴν μορφήν τῶν δραματικῶν ἔργων 2) τὸ θέμα καὶ τὸ ἰδεολογικὸν τῶν περιεχόμενων καὶ 3) τὴν θεατρικὴν τῶν παράστασιν.

Εἰς τὸν πρῶτον τομέα ἡ Συγγρ. διακρίνει τὴν ἔναρξιν διασπάσεως, τῆς εἰς τὰ ἔργα ὑπαρχούσης ἐπὶ Ε' αἰ. ἀρμονικῆς συνδέσεως τῶν τριῶν στοιχείων τοῦ δράματος, ἥτις λόγου, μέλους καὶ ὑποκρίσεως. Ἡ διάσπασις συντρέχει εἰς ἀμφοτέρω τὰ εἶδη, τραγωδίαν καὶ κωμωδίαν. Δείγματα αὐτῆς εἶναι ἀρκετά. Πρῶτον τώρα γράφονται ἔργα ὄχι προωρισμένα νὰ παιχθοῦν ἐπὶ σκηνῆς, ἀλλὰ ἀπλῶς νὰ ἀναγινώσκωνται. Ἐπειτα, ὅτι τὸ εἶδος τοῦ λόγου ἀλλάζει ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ρητορικῆς μὲ ἐπιδίωξιν διεγέρσεως τῶν συναισθημάτων, καὶ ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Φιλοσοφίας μὲ ἰδέας μοίρας, ἀνάγκης, τύχης, ἀρετῆς, θείας δίκης καὶ γνωμολογίας. Εἰς τὰ θέματα τοῦ δράματος τώρα ἐκτὸς τῶν μυθολογικῶν προστίθεται καὶ τὰ ἱστορικά. Περαιτέρω ἡ σύνθεσις τῶν δραμάτων γίνεται περισσότερον πεπλεγμένη μὲ παρεμβολὴν ἐπεισοδίων ἐντόνων, ἔρωτικῶν κ.ἄ. τοῦ καθημερινοῦ βίου, περιεχόντων περιπετείας, ἀναγνωρισμοὺς καὶ σκηνὰς θεαματικάς. Ὁρθῶς παρατηρεῖται ὅτι αἱ καινοτομίαι πηγάζουν ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Εὐριπίδην. Φαίνεται ὅτι ἡ Ἑλληνιστικὴ ἐποχὴ εἶχε διακρίνει τὴν σημασίαν τοῦ Εὐριπίδου, ὅστις, ὡς γνωστόν, τότε ἔθεωρετο ὡς ὁ δεύτερος μετὰ τὸν Ὅμηρον μέγας ποιητὴς τῶν Ἑλλήνων. Τονίζεται ὅτι αἱ σημειωθεῖσαι ἀνωτέρω εξελίξεις μορφῆς σημειοῦνται παραλλήλως εἰς ἀμφοτέρω τὰ δραματικά εἶδη.

Εἰς τὸν τομέα τῆς παραστάσεως τῶν δραμάτων κυριωτέραν εξέλιξιν διακρίνει ἡ Συγγρ. εἰς τὴν προοδευτικὴν χαλάρωσιν τοῦ ρόλου τοῦ χοροῦ καὶ τοῦ δεσμοῦ του πρὸς τὰ δρώμενα καὶ ἀντιθέτως εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ ρόλου τῶν ὑποκριτῶν. Εἰς τοῦτο ἔβοήθησε καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς ῥητορικῆς διὰ τῆς χρήσεως ἐντόνων δραματικῶν στοιχείων καὶ ἄλλων ἐξωτερικῶν γνωρισμάτων τῆς ὑποκρίσεως καὶ τῆς παρουσιάσεως.

Ὡς πρὸς τὰς εξελίξεις εἰς τὸ ἰδεολογικὸν περιεχόμενον διακρίνει ἡ Συγγρ.

τήν έκλογὴν τῆς πορείας ἐκ τοῦ παραδοσιακοῦ μυθολογικοῦ κύκλου πρὸς τὰς ρεαλιστικὰς περιστάσεις τοῦ βίου καὶ πρὸς τὸ ἀστικὸν θέατρον. Ἡ διαδικασία χαρακτηρίζεται μὲ θεαματικὰ καὶ πεπλεγμένα ἐπεισόδια καὶ μὲ πρόσωπα ἀντιπροσωπευτικὰ ὁμάδων τοῦ μετασχηματισθέντος κοινωνικοῦ βίου, εἰς τρόπον ὥστε τὰ θεατρικὰ πρόσωπα νὰ ἔχουν μορφήν γενικὴν, πανελληνίον. Εἶναι προφανῆς ἡ σύνδεσις τῶν ἀλλαγῶν αὐτῶν πρὸς τὴν ἀλλαγὴν τοῦ χαρακτήρος τῆς πρῶν αὐτονόμου πόλεως καὶ τῆς ἐκ τῆς καταφανοῦς εὐημερίας ἀλλαγῆς τῶν κοινωνικῶν ὄρων τῆς διαβίωσης.

Οὕτω δὲ μὲ τὴν παράλληλον καὶ εἰς τὰ τρία δραματικὰ εἶδη ῥοὴν ἐκ τῶν ἐντόνων δραματικῶν καταστάσεων καὶ τοῦ τραχέος λόγου εἰς ἡπιωτέρας, κομψότερου λεξιλογίου, μὲ ἀνάλογον μεταβολὴν εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν δραμάτων καὶ τὴν σύγκλισιν τῶν κοινῶν στοιχείων τοῦ τραγικοῦ καὶ τοῦ κωμικοῦ ἐγένετο ὁ μετασχηματισμὸς τοῦ δραματικοῦ λογοτεχνικοῦ εἴδους εἰς τὸ ἀστικὸν δράμα τοῦ Μενάνδρου, τὸ ὁποῖον παρέλαβεν ὁ Ἑλληνιστικὸς κόσμος καὶ μὲ τὴν σύμπραξιν τῶν ῥωμαίων μιμητῶν παρεδόθη εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην. Διὰ τὰς περιπτώσεις τῶν ἐξελικτικῶν μορφῶν εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν τοῦ θέματος προσάγονται ἱκανοποιητικαὶ μαρτυρίαι εἰς ἀριθμὸν καὶ ποικιλίαν, ὥστε τὸ συμπέρασμα νὰ προκύπτῃ ἀβίαστον, ὅπως συνάγεται εἰς τὴν μελέτην, ἥτις δικαιούται τῆς ἀναγνωρίσεως διὰ τὸ νέον φῶς πού ρίπτει εἰς ἓνα φιλολογικὸν τομέα τόσοσ σημαντικόν, ἀλλὰ καὶ τόσοσ ἀνεπαρκῶς γνωστόν.

ΠΑΝ. Κ. ΓΕΩΡΓΟΥΝΤΖΟΣ

Εὐριπίδης. *Ἑλένη*. Εἰσαγωγή-μετάφραση-σχόλια Ἑρρ. Χατζηανέστης Βιβλιοθήκη ἀρχαίων συγγραφέων Ἰ. Ζαχαρόπουλος, Ἀθήνα 1989, σχ. 80 μ., σελ. 423.

Ἡ Βιβλιοθήκη Ζαχαροπούλου ἐπλουτίσθη διὰ τῆς *Ἑλένης* τοῦ Εὐριπίδου μὲ ἓν μεταφρασμένον ἀξιόλογον ἔργον τῆς ἀρχαίας γραμματείας χάρις εἰς τὴν λογιωτάτην καὶ λίαν εὐσυνείδητον καὶ ἐπιμελῆ συμβολὴν τοῦ Ἑρρίκου Χατζηανέστη. Εἰς τὰς 140 σελίδας τοῦ κειμένου τοῦ δράματος εἰσκομίζονται 125 σελίδες τῆς Εἰσαγωγῆς καὶ 146 σελίδες τῶν Σχολίων. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἥμισυ τῶν σελίδων τοῦ κειμένου ἀποτελεῖ ἡ ἑμμετρος μετάφρασις τοῦ κειμένου. Ἡ εἰσφορὰ λοιπὸν τοῦ Ε. Χ. εἶναι ποσοτικῶς μεγάλη καὶ ποιοτικῶς, ἃς τὸ εἴπωμεν προκαταρκτικῶς, ἐξαιρετος. Τόσων ἢ συγκρότησις τῆς Εἰσαγωγῆς ὅσον καὶ τὰ Σχόλια εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν μαρτυροῦν τὸν ἐγκρατῆ φιλόλογον τὸν διερευνήσαντα τὸ θέμα του εἰς ὄλην τὴν ἔκτασιν καὶ ἀναδιψήσαντα τὴν πενιχρὰν ἐγγώριον καὶ τὴν ἀνεξάντλητον ξένην βιβλιογραφίαν εἰς ἐκπληκτικὴν πληρότητα. Ὅσονδήποτε ἀξιόλογα καὶ σεβαστὰ καὶ ἂν εἶναι τὰ ὀνόματα τῶν παλαιότερων φιλολόγων καὶ αἱ προτάσεις των σοφαί, ὁ Ε. Χ. ἔχει συχνὰ τὴν ἰδικὴν του γνώμην.

Ἡ *Ἑλένη* ὑπῆρξε τὸ δράμα μὲ τὸ ὁποῖον ὁ Εὐριπίδης ἀνέτρεψε τὰς περὶ τῆς ὥραιας Ἑλένης τοῦ Μενελάου μέχρι τότε ἀντιλήψεις τοῦ Πανελληνίου καὶ ἀπὸ ἔνοχον μοιχείας καὶ ὑπαίτιον τοῦ ὀλέθρου Ἑλλήνων καὶ Τρώων τὴν ἀποκαθιστᾶ ὡς θῦμα τῶν σχεδίων τοῦ Διός, πιστὴν καὶ τιμίαν σύζυγον, μηδέποτε συναντηθεῖσαν μὲ τὸν Πάριον καὶ μηδέποτε μεταβᾶσαν εἰς τὴν Τροίαν.

Εἰς τὴν Εἰσαγωγήν ὁ Ε. Χ. ἀντικρούων τὰς ἀπόψεις πολλῶν λογίων, ἀμφισβητοῦντων τὸν τραγικὸν χαρακτήρα τοῦ δράματος καὶ χαρακτηριζόντων αὐτὸ ὡς ἀνοῖγον τὸν δρόμον πρὸς τὸ οἰκογενειακὸν δράμα, πρὸς τὸ ἐλαφρόν, τὸ